

Szczepienia ochronne dzieci

– przewodnik dla rodziców/ opiekunów

Szczepienia ochronne są jednym z najskuteczniejszych sposobów ochrony dzieci przed chorobami zakaźnymi oraz ich powikłaniami. Dzięki szczepieniom organizm dziecka wytwarza odporność, co chroni nie tylko samo dziecko, ale także osoby z jego otoczenia.

Przewodnik, który oddaję w Państwa ręce jest źródłem podstawowej wiedzy na temat szczepień ochronnych i ich znaczenia w profilaktyce chorób zakaźnych u dzieci. Zawiera informacje o: przygotowaniu dziecka do szczepienia, przebiegu wizyty kwalifikacyjnej i samego szczepienia, możliwych objawach po szczepieniu i sposobach postępowaniu po ich wystąpieniu, bezpieczeństwie szczepień oraz znaczenia przestrzegania Programu Szczepień Ochronnych.

Celem broszury jest wsparcie rodziców/ opiekunów w bezpiecznym i świadomym przygotowaniu dziecka do szczepienia oraz odpowiedniej reakcji na ewentualne niepożądane odczyny poszczepienne. Celem jest też pomoc w obalaniu mitów na temat szczepień ochronnych i ułatwienie podejmowania słuszych decyzji co do zaszczepienia dziecka

CO TO JEST SZCZEPIONKA I W JAKI SPOSÓB DZIECKO UODPARNIA SIĘ PO PRZYJĘCIU SZCZEPIONKI

Szczepionka jest produktem leczniczym, przebadanym naukowo i podawanym w celu wytworzenia odporności przeciw wybranym chorobom zakaźnym. Każda choroba zakaźna wiąże się z ryzykiem powikłań, które w konsekwencji mogą prowadzić do ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, a nawet śmierci dziecka.

Po podaniu szczepionki w organizmie wytwarzane są przeciwciała skierowane przeciwko konkretnemu drobnoustrojowi będącemu przyczyną danej choroby. W przypadku kontaktu z patogenem chorobotwórczym organizm wykorzystuje te przeciwciała do szybkiego zwalczania drobnoustroju. U dziecka zaszczepionego przeciwko konkretnej chorobie ryzyko zachorowania jest znacznie mniejsze niż u dziecka niezaszczepionego. Jeśli mimo szczepienia dojdzie do zakażenia i dziecko zachoruje, przebieg choroby jest zazwyczaj łagodniejszy i obciążony mniejszym ryzykiem powikłań.

Najważniejszym składnikiem każdej szczepionki są antygeny, które pobudzają układ odpornościowy do wytworzenia swoistej odpowiedzi immunologicznej, czyli produkcji przeciwciał. W zależności od rodzaju szczepionki mogą to być:

- zabite drobnoustroje (bakterie, wirusy),
- ich fragmenty lub nieaktywne toksyny,
- żywe, ale osłabione drobnoustroje, pozbawione zdolności wywołania choroby u osób zdrowych.

Szczepionki zawierają także substancje pomocnicze, które poprawiają trwałość, bezpieczeństwo i skuteczność preparatu, nie zwiększając ryzyka zachorowania na daną chorobę ani wystąpienia u dziecka niepożądanego odczynu poszczepiennego (NOP). Szczegółowe informacje dotyczące składu szczepionki, jej bezpieczeństwa oraz skuteczności znajdują się w ulotce dołączonej do każdego opakowania preparatu, w Charakterystyce Produktu Leczniczego (ChPL), a także na portalu Szczepienia.info.

DLACZEGO WARTO SZCZEPIĆ DZIECI

Szczepienia chronią dziecko przed zachorowaniem na chorobę/ choroby zakaźne oraz przed ich powikłaniami. Wiele chorób, takich jak odra, krztusiec czy pneumokowe zapalenie płuc może prowadzić do ciężkich powikłań neurologicznych, oddechowych a nawet do zgonu. Szczepienia nie tylko chronią zaszczepione dziecko, ale również osoby z jego otoczenia, które ze względów medycznych nie mogą zostać zaszczepione (np. dzieci z niedoborami odporności, w trakcie leczenia onkologicznego czy z ciężkimi chorobami przewlekłymi). Wysoki odsetek osób zaszczepionych przeciwko danej chorobie przerywa łańcuch transmisji zakażenia, chroni osoby nieszczepione, ogranicza ryzyko epidemii.

Szczepienia są bezpieczną i skuteczną metodą zapobiegania chorobom zakaźnym. Chronią nie tylko zaszczepione dziecko, ale i społeczeństwo poprzez budowanie odporności populacyjnej. Realizacja szczepień zgodnie Programem Szczepień Ochronnych jest podstawą utrzymania bezpieczeństwa zdrowotnego.

PROGRAM SZCZEPIEŃ OCHRONNYCH

Szczepienia powinny być realizowane zgodnie z Programem Szczepień Ochronnych, który jest corocznie aktualizowany i publikowany w Dzienniku Urzędowym Głównego Inspektora Sanitarnego. Program zawiera:

1. wykaz szczepień obowiązkowych (refundowanych przez NFZ),
2. wykaz szczepień zalecanych (nadobowiązkowych), których koszty pokrywa opiekun dziecka.

Szczepienia obowiązkowe obejmują m.in.:

- szczepienie przeciw gruźlicy (BCG),
- szczepienie przeciw wirusowemu zapaleniu wątroby typu B (WZW B),
- szczepienie przeciw błonicy, tężcowi i krztuścowi (DTP),
- szczepienie przeciw poliomyelitis (IPV),
- szczepienie przeciw Haemophilus influenzae typu b (Hib),
- szczepienie przeciw pneumokokom (PCV),
- szczepienie przeciw odrze, śwince i różyczce (MMR),
- szczepienie przeciw rotawirusom (RV).

Dla wybranych grup dzieci obowiązkowe jest również szczepienie przeciw ospie wietrznej.

Do szczepień zalecanych należą m.in. szczepienia przeciw:

- meningokokom,
- ospie wietrznej,
- wirusowemu zapaleniu wątroby typu A (HAV),
- grypie,
- wirusowi brodawczaka ludzkiego (HPV),
- kleszczowemu zapaleniu mózgu (KZM).

Szczepionki zalecane są dostępne w aptekach i wydawane na podstawie recepty wystawionej przez lekarza. Mogą być również dostępne w punktach szczepień lub poradniach realizujących szczepienia ochronne.

Do szczepień odpłatnych należą m.in. szczepionki wysoko skojarzone przeciw: błonicy, tężcowi, krztuścowi, poliomyelitis oraz Haemophilus influenzae typu b (Hib).

Pierwsze szczepienia dziecka odbywają się w oddziale noworodkowym i obejmują:

- szczepienie przeciw wirusowemu zapaleniu wątroby typu B (WZW B),
- szczepienie przeciw gruźlicy (BCG).

Kolejne dawki szczepionki przeciw WZW typu B oraz pozostałe szczepienia realizowane są w przychodni podstawowej opieki zdrowotnej (POZ), do której przynależność dziecka została zadeklarowana przez opiekunów. Wybór wariantu szczepień jest omawiany z rodzicami lub opiekunami ustawowymi dziecka, zazwyczaj podczas wizyty patronażowej w okresie noworodkowym.

W trakcie tej wizyty personel medyczny przedstawia dostępne możliwości realizacji Programu Szczepień Ochronnych oraz informuje opiekunów o szczepionkach refundowanych przez NFZ i szczepionkach zalecanych. Podstawowy schemat szczepień obejmuje preparaty refundowane przez NFZ (szczepionki jednoskładnikowe lub nisko skojarzone). Szczepionki wysoko skojarzone („5 w 1”, „6 w 1”) są refundowane jedynie dla niektórych grup ryzyka (np. dla dzieci przedwcześnie urodzonych). W pozostałych przypadkach ich koszt ponoszą opiekunowie dziecka.

Szczepionki powinny być podawane w określonych terminach oraz w odpowiednich odstępach czasowych. Prawidłowa realizacja schematu szczepień gwarantuje uzyskanie przez dziecko pełnej odporności oraz zapewnia skuteczność szczepienia.

PODZIAŁ SZCZEPIONEK ZE WZGLĘDU NA LICZBĘ SKŁADNIKÓW

W zależności od liczby antygenów zawartych w szczepionce wyróżnia się:

1. **Szczepionki jednoskładnikowe** – chronią przeciw jednej chorobie (np. WZW typu B).
2. **Szczepionki skojarzone** – uodparniają przeciw kilku chorobom jednocześnie.

Przykładem szczepionek niskoskojarzonych są preparaty potocznie określane jako „3 w 1” (np. szczepionka DTP przeciw błonicy, tężcowi i krztuścowi).

Przykłady szczepionek wysokoskojarzonych:

- szczepionki określane jako „5 w 1” (szczepionka DTaP-IPV-Hib przeciw błonicy, tężcowi, krztuścowi, poliomyelitis oraz Haemophilus influenzae typu b (Hib)),
- szczepionki określane jako „6 w 1” (szczepionka DTaP-IPV-Hib-HBV przeciw błonicy, tężcowi, krztuścowi, poliomyelitis, Haemophilus influenzae typu b (Hib) oraz wirusowemu zapaleniu wątroby typu B (HBV)).

Zaletą szczepionek skojarzonych jest zmniejszenie liczby podań, co ułatwia sprawną i szybszą realizację kalendarza szczepień.

KWALIFIKACJA DZIECKA DO PODANIA SZCZEPIONKI

Szczepionki podawane są dziecku w punktach szczepień lub w poradniach realizujących szczepienia ochronne. Każdorazowe podanie szczepionki poprzedzone jest wizytą kwalifikacyjną dziecka do szczepienia.

W trakcie wizyty lekarz:

1. przeprowadza rozmowę z rodzicami lub opiekunami ustawowymi na temat rodzaju szczepionki oraz zasadności jej podania,
2. przeprowadza szczegółowy wywiad medyczny obejmujący:
  - aktualny stan zdrowia dziecka,
  - przebyte choroby,
  - choroby przewlekłe i wady wrodzone,
  - przyjmowane leki,
  - występowanie alergii,
  - choroby występujące w rodzinie,
  - reakcje, jakie wystąpiły u dziecka po wcześniejszym podaniu szczepionki,
3. przeprowadza badanie dziecka w celu wykluczenia ostrej infekcji i/lub zaostrzenia choroby przewlekłej (jeśli występuje u dziecka),
4. dokonuje oceny rozwoju psychoruchowego dziecka oraz przyrostu masy ciała.

Obowiązkiem lekarza jest poinformowanie opiekunów dziecka o potencjalnych niepożądanych odczynach poszczepiennych (NOP), które mogą wystąpić po podaniu szczepionki. Rodzice otrzymują również informacje dotyczące postępowania w przypadku wystąpienia objawów, takich jak gorączka czy obrzęk w miejscu podania preparatu, a także wskazówki, kiedy należy zgłosić się z dzieckiem do lekarza.

Po przeprowadzeniu badania kwalifikacyjnego szczepionkę należy podać w ciągu 24 godzin od momentu kwalifikacji. Zgłoszenie się z dzieckiem do gabinetu szczepień po upływie 24 godzin od badania stanowi podstawę do ponownego przeprowadzenia badania kwalifikacyjnego. Ma to na celu ponowną ocenę aktualnego stanu zdrowia dziecka oraz wykluczenie ewentualnych przeciwwskazań do szczepienia, które mogły pojawić się w międzyczasie

JAK PRZYGOTOWAĆ SIĘ NA SZCZEPIENIE

Zgłaszając się z dzieckiem na szczepienie, należy zabrać ze sobą książeczkę zdrowia dziecka lub inną dokumentację medyczną. Warto również przygotować: pieluszki na zmianę, mokre chusteczki, smoczek w celu uspokojenia dziecka po podaniu szczepionki oraz butelkę z mlekiem (jeśli dziecko jest karmione sztucznie).

Należy zadbać o to, aby dziecko było wyspane i spokojne. Niektórzy rodzice przed podaniem szczepionki stosują miejscowe znieczulenie w postaci kremu lub plastra znieczulającego dostępnego w aptece — preparat należy zastosować wcześniej, zgodnie z instrukcją. Nie należy karmić dziecka bezpośrednio przed szczepieniem ze względu na ryzyko ulewania i wymiotów.

Większość szczepionek podaje się w postaci zastrzyków domięśniowych. Dzieciom do 18. miesiąca życia szczepionkę podaje się w przednio-boczną część uda, natomiast dzieciom starszym i dorosłym w mięsień naramienny (tylno-boczną część ramienia). Wyjątkiem jest szczepionka przeciwko rotawirusom, która występuje w postaci kropli i podawana jest dziecku doustnie. Na rynku dostępna jest również żywa szczepionka przeciwko grypie w postaci aerozolu podawanego do nosa.

W trakcie jednej wizyty dziecku można podać kilka szczepionek, np. preparaty skojarzone („3 w 1”, „5 w 1”, „6 w 1”) lub kilka oddzielnych szczepionek w różne miejsca. Jest to bezpieczne i zgodne z Programem Szczepień Ochronnych.

JAKIE OBJAWY MOGĄ WYSTĄPIĆ U DZIECKA PO SZCZEPIENIU?

Każde dziecko po szczepieniu powinno pozostać pod obserwacją pielęgniarki przez co najmniej 15 minut. W przypadku dzieci, u których wcześniej występowały niepożądane odczyny poszczepienne, obserwacja może zostać wydłużona do 30 minut. U zdecydowanej większości dzieci po podaniu szczepionki nie obserwuje się żadnych niepokojących objawów.

1) Objawy miejscowe

U części dzieci w ciągu kilku godzin po szczepieniu mogą wystąpić objawy miejscowe, takie jak:

- zaczerwienienie,
- obrzęk,
- tkliwość przy dotyku w miejscu podania szczepionki.

Objawy te zazwyczaj ustępują samoistnie i nie wymagają szczególnego postępowania. W przypadku większego nasilenia dolegliwości można zastosować chłodny okład.

2) Gorączka (temperatura $\geq 38^{\circ}\text{C}$)

Gorączka pojawia się najczęściej w ciągu 24 godzin po podaniu szczepionki i ustępuje samoistnie w ciągu 2–3 dni. Wyjątek stanowią szczepienia przeciwko odrze, śwince i różyczce (MMR) oraz przeciwko ospie wietrznej — w tych przypadkach gorączka może wystąpić w 1.–2. tygodniu po szczepieniu i utrzymywać się przez kolejne 1–2 dni.

W razie wystąpienia gorączki zaleca się podanie dziecku leku przeciwgorączkowego po wcześniejszej konsultacji z lekarzem, pielęgniarką lub położną. Kwestia postępowania w przypadku gorączki powinna zostać omówiona z lekarzem kwalifikującym dziecko do szczepienia.

W pierwszych 3 miesiącach życia lekiem z wyboru jest paracetamol. U starszych niemowląt i dzieci można stosować paracetamol lub ibuprofen. Leki przeciwgorączkowe mogą być podawane zarówno doustnie, jak i doodbytniczo. Obniżanie gorączki jest szczególnie istotne u dzieci do 5. roku życia, ponieważ wysoka temperatura może prowadzić do drgawek gorączkowych.

Jeśli gorączka utrzymuje się dłużej niż 3 dni lub pojawi się w okresie dłuższym niż 2–3 tygodnie po szczepieniu, należy bezwzględnie skontaktować się z lekarzem.

3) Objawy ogólne

Po podaniu szczepionki u niektórych dzieci mogą wystąpić objawy ogólne, takie jak: rozdrażnienie, apatia, mniejsza aktywność, senność, trudny do ukojenia płacz czy zmniejszony apetyt. Objawy te mogą utrzymywać się do 3 dni i zazwyczaj ustępują samoistnie, a dziecko wraca do normalnej aktywności.

Wskazaniem do konsultacji z lekarzem są:

- nadmierna senność lub znacznie zmniejszona aktywność dziecka,
- duże rozdrażnienie lub trudności w uspokojeniu dziecka,
- wystąpienie drgawek.

Miejscowe oraz łagodne ogólne niepożądane odczyny poszczepienne nie stanowią przeciwwskazania do podania kolejnych dawek szczepionki. Bezwzględnym przeciwwskazaniem do podania następczej dawki jest ciężka reakcja anafilaktyczna (wstrząs anafilaktyczny) po podaniu poprzedniej dawki preparatu.

Ciężkie niepożądane odczyny poszczepienne występują bardzo rzadko.

POSTĘPOWANIE PO SZCZEPIENIU - CODZIENNE AKTYWNOŚCI I ZALECENIA

Po podaniu dziecku szczepionki nie ma potrzeby zmiany jego planu dnia ani codziennych zwyczajów. Dziecko może wyjść na spacer, uczestniczyć w dotychczasowych zajęciach oraz kontynuować swoje normalne aktywności — w miarę samopoczucia.

Przez pierwsze 2–3 dni po szczepieniu należy obserwować dziecko pod kątem wystąpienia gorączki, nadmiernego rozdrażnienia, senności, trudności w uspokojeniu oraz reakcji w miejscu podania szczepionki.

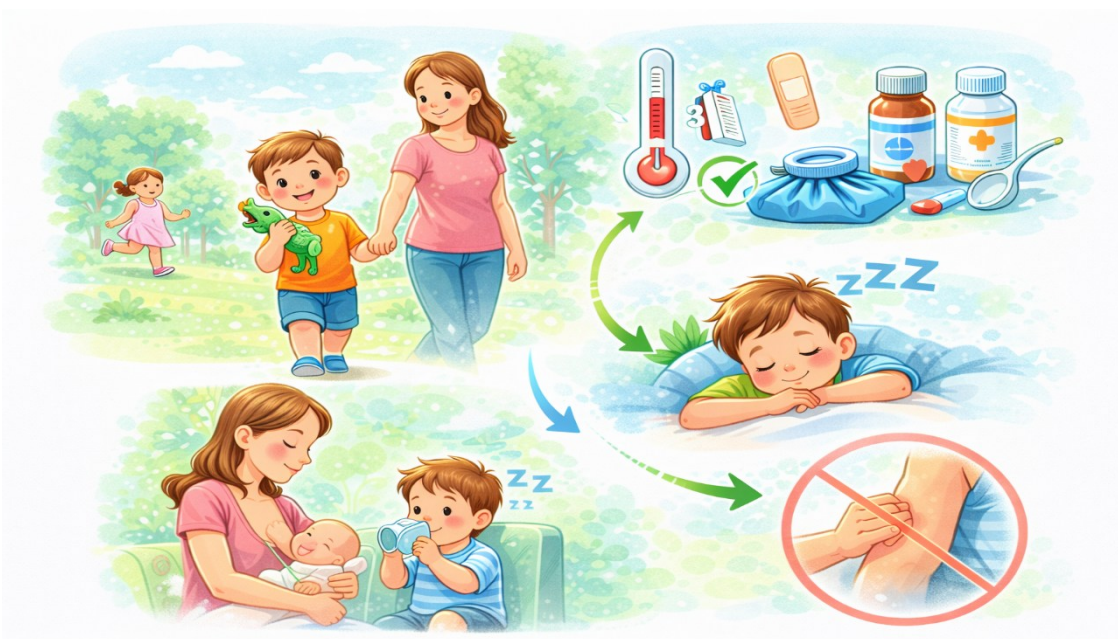
Warto, aby rodzice mieli w domu:

- termometr do pomiaru temperatury ciała,
- lek przeciwgorączkowy w postaci i dawce odpowiedniej do wieku dziecka,
- okład chłodzący — do zastosowania w przypadku bolesności lub obrzęku w miejscu podania szczepionki.

Dodatkowo w pierwszych dniach po podaniu szczepionki:

- nie należy drapać ani uciskać miejsca podania preparatu,
- w przypadku wystąpienia objawów miejscowych unikać gorących kąpeli,
- zapewnić dziecku odpowiedni wypoczynek oraz właściwe nawodnienie,
- w przypadku karmienia piersią kontynuować karmienie w dotychczasowy sposób.

Wszystkie objawy i reakcje, które wystąpiły u dziecka po szczepieniu, należy odnotować oraz omówić z lekarzem podczas kolejnej wizyty.

DLACZEGO NIE NALEŻY OPÓŹNIAĆ SZCZEPIEŃ?

Nieprzestrzeganie przez opiekunów dziecka obowiązku szczepień ochronnych oraz odwlekanie szczepień w czasie naraża dziecko na zachorowanie na groźne choroby zakaźne oraz ich powikłania. Opóźnianie szczepień wydłuża okres, w którym dziecko pozostaje bez pełnej odporności. Opiekunowie dziecka powinni przestrzegać zalecanego wieku i schematu szczepień określonego w kalendarzu szczepień ochronnych, ponieważ tylko ich prawidłowa i terminowa realizacja zapewnia skuteczną ochronę przed chorobami zakaźnymi i ich trudnymi do przewidzenia konsekwencjami.

Źródła:

1. Jak rozmawiać z rodzicami o szczepieniach dzieci. Praktyczny przewodnik dla lekarzy i pielęgniarek. Medycyna Praktyczna/Szczepienia. Wydanie specjalne 1/2018.
2. Bednarek A., Bartkowiak-Emeryk M., Wysocki J. Szczepienia ochronne w profilaktyce chorób zakaźnych u dzieci, PZWL, Warszawa 2018